

F o g a r a s i Miklós

Az egybevető módszer alkalmazásának lehetőségéhez

Balázs János értékes és úttörő jellegű általános áttekintése a kontrasztív módszer alkalmazásáról felhívta a figyelmünket arra, hogy a divergenciákra kell a legjobban ügyelnünk idegen nyelvek tanításakor idegenek számára.

A divergenciákról szóló tételt, akárcsak a kontrasztív módszert, másokhoz hasonlóan, ösztönösen igyekeztem alkalmazni, amióta csak nyelvet tanítok, és lassan ez az ösztönösség sok mindenben tudatossá vált. Nem egy vonatkozását már írásban is rögzítettem a magyar mint forrásnyelv és az olasz mint célnyelv viszonylatában, amikor különös gonddal dolgoztam ki az olasz nyelvi rendszernek a magyarral szemben legnagyobb divergenciát mutató részelt (intonáció, prepozíciók funkciója, igemódok és igeidők használata stb.). Természetesen megfelelő áttétellel nagyjából azonosak a fő problémák fordított viszonylatban is. Mindezzel Balázs János referátumának azt a mondanivalóját kívánom alátámasztani, hogy bár már történtek kísérletek a kontrasztív módszer kidolgozására, hiszen a problémáknak ez a tudatosodása nem csak bennem ment végbe, a feladat nagyobb része azonban még hátravan: vagyis a divergenciák részletes felderítése nyelvpáronként, és lehetőleg rangsorolásuk is. Egyszóval a nagyarányú analitikus munka.

Egy veszélyre azonban szeretném felhívni a figyelmet: nem jó, ha az analitikus munkát a szintézis mint cél megmutatása nélkül végezzük. Mászóval: az analízis nem lehet öncél.

Két nyelv egybevetésekor, divergenciáik feltárásakor mégis az a cél vezet bennünket, hogy gondolatainkat megtanuljuk vagy megtanítsuk közölni egy másik nyelven, amelyen ugyanezek a gondolatok ugyancsak megfogalmazhatók a divergenciáknak, illetve inkongruenciáknak megfelelő formai eltérésekkel. A gondolati tartalom tehát elméletileg azonos, a kifejezés formája, a nyelv struktúrája viszont több-kevesebb eltérést mutat.

Ezt az eltérést egyenlíti ki a nyelveknek az a tulajdonsága, amelyet úgy neveznek, hogy a "kompenzáció elve". Például: amit a magyar az igekötők, illetve a ragok és névutók gazdagságával fogalmaz meg, azt az egyes újlatin nyelvek az igemódok és -idők nagy formai változatosságával fejezi ki, illetve néhány viszonyzó nagy funkcionális terheltségével. Leegyszerűsített fogalmazásban: a nyelvenként eltérő struktúrák összege a kompenzáció elve folytán elméletileg azonos gondolati tartalmat eredményez. S ezt, bármilyen idegen nyelv (amelyek mögött bizonyos túrés határok között, nagyjából azonosan fejlett kultúra áll) tanulásakor vagy tanításakor tudatosítani kell, mert ez a tudat lélektani ösztönzője lehet a vállalt nagy munka eredményes elvégzésének. Ezenkívül: ez és csakis ez az azonosság jellemzi az emberi gondolkodás alapvető és dialektikus egységét. Vigyázzunk tehát, hehogy a részletekben elmerülve elveszítsük az egésznek a látványát.

Szándékosan ismétetem a megfelelés vagy azonosság "elméleti" lehetőségét. Mert a gyakorlati azonosság vagy ekvivalencia az egyik nyelvből a másikra való fordításkor műfajonként változó arányú finom eltéréseket mutathat, a legkevesebbet valamely köznapis társalgás vagy szakmai szöveg lefordításakor, a legtöbbet szépirodalom, elsősorban vers fordításakor, ha ez költői formában történik; de ha egyszerű gondolati ekvivalenciára törekszik a fordító, akkor az eltérés itt is csekély.

Mindezzel azt kívánom igazolni, hogy vallom a szövegek lefordíthatóságát azokkal az agnosztikusokkal szemben, akik tagadják azt, amióta, mondjuk Cicero óta, az emberek gondolatai e két pólus körül tömörültek a lefordíthatóságot illetően. Mert azóta ez a két nézet szakadatlan harcban áll egymással.

Meggyőződésem tehát az igen, de az "elméleti" és "gyakorlati" megkülönböztetéssel érzékeltetni szerettem volna azokat a reális, sokszor igen nagy nehézségeket, amelyek fennállnak a fordítás műveleténél, annak tanításánál, tehát szükségszerűen és elkerülhetetlenül a nyelvek tanításánál. Ezek a nehézségek részben kifejezhetők az Enrico Arcainitól kifejtett következő gondolatokkal: "a nyelvi kifejezés értéke a mögötte rejlő társadalmi-kulturális háttértől, sőt attól a nézőponttól is függ, amely szerint a tapasztala-

tokat, a valóságot tekintjük. Ennélfogva a fordításhoz nélkülözhetetlen mindazon nyelven kívüli érték ismerete is, amely együttesen jellemi az illető nyelvközösséget. Tehát a fordítást meg kell hogy előzze a megismerés" (Idézet Éder Zoltán recenziójából E. Arcaini, Dalla linguistica alla glottodidattica, 1968 c. könyvéből, Nyr. 95 /1974/, 183. lap).

Annyit azonban hozzá kell tennem Arcaini gondolatához, hogy a könnyebbtől a nehezebb, az egyszerűtől a bonyolult felé haladó didaktikai elv érvényesítésével az idegen nyelv tanulásának kezdeti szakaszában a tanuló csak kezdeti fokon találkozik ezekkel a nehézségekkel. Magasabb szinten én is elképzelhetetlennek tartom egy nyelv elsajátítását az illető nyelvet beszélő közösség történetileg kialakult műveltségének ismerete nélkül.